

Levendel László

AGAPE

Mi az Agape? A szeretet, a szeretetvendégség, asztalközösség. A platóni lakoma, a szolgaságból szabadulásra emlékező Széder-est, az Utolsó Vacsora idézi az emberek összetartozásának, az annyiszor megcsúfolt testvériségnek az eszméjét. A hazai „modernizációban” is a „humán oldal” szorult háttérbe, holott a reformtörekvések az emberek egészségét, szociális biztonságát célozták. Súlyosan csalódtunk megint, mert a visszanyert szabadság birtokában – és ez felelősségünket csak fokozza – észleljük népegészségünk ellehetetlenülését, kulturális értékeink „piacosodásnak” titulált züllését, az emberek létbizonytalanságát, a szegénység rohamos terjedését a maga demoralizáló, megalázó hatásaival együtt. És azok, akik őszintén akarták a változást, a dolgok jobbra fordulását, még bénultnak is érzik magukat. Pedig a fordulat nálunk ment végbe a legemberibb módon. Lehetségesnek tűnt a szociális piacgazdaság felé haladni, jelentős demokratikus politikai változások közepette. Esélyünk volt a szellemi, morális építkezés megindulására. A nyugati világ sokat és sokáig hangoztatott ígéretei azonban lefegyverezték az önszorgító, önépítkező törekvéseket – ma már láthatjuk, mi realizálódott ezekből. Belső erőforrásainkat, erőfeszítéseinket pedig a pártpolitikai-hatalmi harcok, a szerzés, a gyors tollasodás feltörő vágya, a megosztottság és a nyílt gyűlölet szítása károsította súlyosan. Félő, hogy a közelgő választási csatározások még rontani is fogják a helyzetet. A demokráciának azonban két lába van, a küldötti (parlamentari) és az önkormányzati. Ez utóbbi – megint csak pártpolitikai, hatalmi megfontolásból – nem tudott kibontakozni. A lehetőségei eleve szűkek voltak, és tovább szűkítették őket. Pedig a humán oldal, az egészségügy, a szociálpolitika, a népművelés ügye közvetlenül kapcsolódik az önkormányzati demokrácia fejlődéséhez, erősödéséhez. Erre is kell figyelni, az egészségügyben dolgozóknak különösen.

Nemcsak döntenünk kell, hanem a magunk szelíd módján lázadnunk is. A régmúlttal, a múlttal és a jelenlegi helyzettel szemben is.

Számunkra az *agape* és az *Agape Alapítvány* modell-igényű próbálkozást jelent az egészségügy egyik legelhanyagoltabb, leghátrányosabban

kezelt területén: a mentálhigiéna, a szenvedélybetegségek, az önpusztító „problémamegoldás” területén.

Az Agape talán lépés a szeretetorvoslás emancipációja felé. De vajon megint az egészségügy romantikusai, a „megszállottak” többnyire ellen-szenves csapata munkálkodik itt? Erre azonban szelíden megkérdezhettek: ugyan mi működteti az egészségügyet a mai szinten, ha nem az orvosokban, nővérekben benne lévő tudat: a beteget el kell látni? Ami pedig a megszállottságot illeti, azt gondolom, azok a betegellátáson kívül maradt vezetők a megszállottak, akik elhiszik, hogy a mostani feltételekkel így folytatni lehet.

Az előrehaladásnak, a jobbításnak évtizedeken át elvi, ideológiai akadályai voltak. Ezeket most a „forráshiány” váltotta fel. Pedig bizonyítható, hogy a kis befektetés is többszörösen megtérül, mert az elmaradt károk haszna jóval nagyobb. Ilyen terület az alkoholológia. Itt a megelőzéssel sokkal többet lehetne elérni, mint a kronifikálódott, szomatikusan, pszichésen, szociálisan már szétesett alkoholbetegek gyógyításával. Amikor minden egészségügyi, szociálpolitikai ráfordításnak a központi költségvetés volt a forrása, az állami alkoholmonopólium jövedelme a költségvetés igen jelentős tényezőjét adta (így van ez ma is, hiszen csak a legális belkereskedelmi alkohol konzumértéke meghaladja a 100 milliárd forintot), nem lehetett érvényesíteni a fogyasztás kockázatarányos dotációját még ezreléknyi arányban sem. Nekünk most sincsenek illúzióink a költségvetési forrásokkal kapcsolatban, az alkohológusok, az orvostársadalom „szegénylegénei” megtanulták, hogy jobban járnak, ha minél inkább függetlenedni próbálnak a költségvetéstől (igaz, ez nem okoz nagy nehézséget), és civil források után néznek, önfinanszírozó módszereken, forrásokon gondolkodnak. A közalapítványyszerű, nonprofit Agape Alapítvány ennek jogi kereteit máris biztosítja. Egyelőre nincs tapasztalatunk, nem vagyunk eléggé ügyesek a lehetséges civil források felkutatásában.

A másik illúzió, amellyel le kell számolnunk, az, hogy az olyan súlyos mobilitási, mortalitási mutatók láttán, amelyet nálunk és egész Kelet-Európában az alkoholizmus, valamint az ezzel összefüggő öngyilkosság okoz, felébred a nemzetközi szervezetek érdeklődése, segítőkészsége. Lényegében semmilyen kézzelfogható segítséget nem kaptunk. Éppen olyan érzéketlenséget mutatnak a probléma iránt, mint a hazai egészségügyi vezetők. A probléma újra és újra hangoztatásán, sőt dramatizálásán túl semmi sem változik. Az Országos Alkoholológiai Intézet 1993. évi bruttó költségvetése 25 794 eFt, kevesebb, mint 1991-ben!

A nemzetközi szervezetek valamivel több érdeklődést mutatnak a drogprobléma iránt, amely kétségtelenül potenciális veszély, de jelenleg arányaiban, nép- és családpusztító hatásában még meg sem közelíti az alkoholizmus okozta egészségügyi károkat. A nemzetközi „szakértők” és tanácsadók a drogkérdésben is sokkal inkább otthoni helyzetüket, problémáikat vetítik a mi viszonyainkra, a magyar vagy a kelet-európai valóság és viszonylatok ismerete nélkül. Nemzetközi kapcsolatainkat a kölcsönös szívélyesség jellemzi. Mi udvariasan meghallgatjuk a sok jótanácsot és

biztatást a Kelet-Európa szakértőktől, mert mi Európába törekszünk, és különben is a tőlük kapott segítyből fizetjük az előadások tiszteletdíját. Közben felismerjük, hogy sem politikai, sem gazdasági, sem társadalmi viszonyainkról nincs valós képük, ismereteik egyetemi, főiskolai tanulmányaikból, könyvekből valók. Fogalmuk sincs azokról a megszenvedett ismeretekről, amelyeket az itteni szakemberek a szellemi, ideológiai vasfüggöny ellenére megszereztek. Ugyanúgy nem érzékelik azt a tömeges „népiskolát”, amelyet itt a túlélés művészetében a magyar nép kénytelen volt elsajátítani, és amely technikák ismerete nélkül ma is sokkal nehezebben élné túl a „helyzetet”. Ha Európára gondolok, az egészre, nemcsak a fejlettebb részére, nem tudom, ki tudná több ismerettel gazdagítani az európai közös kincstárat.

E szükségesnek ítélt „bevezető” elmélkedés után szóljunk az Agape Alapítvány célkitűzéseiről, az ott megindult műhelymunkáról, végül elképzeléseinkről, terveinkről.

Az Alapítvány céljairól

A közalapítvány jellegű Agape Alapítványt négy érintett tárca (népjóléti, művelődésügyi, földművelésügyi és pénzügyi) hozta létre 1992. október 15-én a Kormány jóváhagyásával, összesen 25 millió Ft alaptőkével.

Az Alapítvány célja az alkoholizmus és a szenvedélybetegségek megelőzése, az alkoholpolitika humanizálása.

A megelőzési szemléletet már az Alapítvány alapító okirata is tükrözi:

- a szenvedélybetegségek kialakulásának és terjedésének megelőzése,
- egyénileg a lelki egészségmegőrzés és a szenvedélybetegségekkel szembeni ellenállás fokozása a korszerű megelőzési módszerek igénybevételével,

– a társadalom perifériájára szorult, marginalizálódott szenvedélybetegekhez való társadalmi viszonyulás és a közösségi válaszformák humanizálása, elsősorban széles körű felvilágosító tevékenységgel,

– az Alapítvány kiemelten fontos céljának tekinti a szenvedélybetegek rehabilitációjának és reszocializációjának elősegítését, és ennek érdekében támogat minden olyan kezdeményezést, amely a megelőzést és e különösen nehéz helyzetben lévő betegpopuláció hathatós támogatását szolgálja.

A megelőzés múltbeli elhanyagolása miatt az alkoholbetegek nagy többsége már idült, elhanyagolt állapotban kerül szakorvosi ellátásba. Ezért is olyan szánalmasak nagy erőfeszítéssel elérhető gyógyeredményeink.

A megelőzés szemlélete az egyénről a család egészére irányítja a figyelmünket. Az alkoholbeteg gyógykezelési lehetősége is más, ha még nem esett szét a család, és mód van a házastárs, a gyermek bevonására a gyógyítási folyamatba (párterápia, családterápia). Az alkoholproblémák korai felismerése még inkább családhoz kötött, és kiemelt jelentőségű a gyerekek veszélyeztetettsége.

A veszélyeztetett gyerekek, fiatalok szakszerű ellátása a leghatásosabb eszközök egyike a deviancia és azon belül az alkohol- és szenvedélybeteg folyamatos utánpótlásának megelőzésében.

A megelőzés a veszélyeztetett gyerekeknél nem szűkül le csupán az intellektuális ismereteket közlő *egészségügyi felvilágosításra*. Emellett szükség van az egészséges életmód lehetőségeinek és élményeinek minél kiterjedtebb segítésére, a sport, a turisztika, a természetjárás, az országjárás, a honismeret, a kulturált szórakozás hatékony módszereire. Sajnos, éppen ez az a terület, ahol a hátrányos helyzetű családok, gyerekek különösen kedvezőtlen helyzetben vannak, és ahol legnagyobb szükség volna a civil társadalom értő segítségére.

Hazánkban kezdetleges – mert tudatosan elsorvasztott – a társadalmi öntevékenység, a legkülönbözőbb egyesületek, klubok, önszervező csoportok működése. Most kezdenek szaporodni, éledezni az ilyenféle egyházi és világi szerveződések. Az is öröndetes, hogy az egyházi kezdeményezések már eleve ökumenikus szemléletben szerveződnek. A munkanélküliség, a hajléktalanság, a drogvészély problémájának megoldásában a civil szerveződések ígéretesebbek, mint a költséges intézményi megoldások.

Már az eddigiekből is látható, hogy az Agape Alapítvány fő célja az alkoholpolitika *humanizálása*. A humanizációs törekvés lényege az alkoholpolitikában, hogy a hangsúly az *alkoholról* az *emberre* tevődik át. Nem alkoholcentrikus, hanem emberközpontos tevékenységre van szükségünk. Nem az alkoholfogyasztás ellen kell beszélnünk, sokkal inkább az egészség értékéről, az egészségmegőrzésről, amelyet a rendszeres és túlzott mértékű alkoholfogyasztás valóban veszélyeztet. Ha pedig az egészségre káros mértékű alkoholfogyasztás igazi okát keressük, eljutunk a feszültséget, szorongást keltő személyiségi, családi életvezetésbeli, egzisztenciális, társadalmi, kulturális okokhoz, az *emberi tényezőkhöz*.

Egy ilyen sokrétű, összetett program megvalósítása szükségessé teszi más, humán szakemberek, pszichológusok, pszichopedagógusok, szociológusok, szociális munkások, családjogászok, kommunikációs szakemberek, rendszerkutatók stb. közreműködését. Ezt az összefogást, együttműködési igényt már a 10 műhely programja is tükrözi.

I.

Preventív műhely

(vezető: Buda Béla dr.)

A műhely célja a korszerű alkohol- (és kisebb mértékben, mert ez másutt is képviselést kap) drogvédelem fejlesztése.

A műhely a következő tevékenységeket tervezi:

1. A szakmai közvélemény tájékoztatása a prevenció lehetőségeiről és módszereiről (szakcikkek, fordítások, továbbképzési akciók, kiemelten a háziorvosokra és a pedagógusokra irányuló módon).

2. Alkoholra (termelés, fogyasztás, ártalmak, szabályozás stb.) vonatkozó információszerzés, feldolgozás és terjesztés.

3. Gyakorlatorientált epidemiológiai, illetve szociológiai – szociálpszichológiai vizsgálatok kezdeményezése és irányítása.

4. Intézményes (pl. munkahelyi) prevenció és korai kezelésbeveteli programok indítása modellkísérletként.

5. Közösségi, családra irányuló megelőzési programok kezdeményezése, öntevékeny csoportok és tanácsadó központok együttműködésével.

6. Iskolai alkoholelles nevelési modellprogramok kezdése és értékelése.

7. Hálózatépítő munka a megelőzésben résztvevő szakemberek és laikus aktívák között.

A prevenció munka sokban támaszkodik a publikációs és a sajtó-, illetve PR-tevékenységre, az induló programok (pl. a tömegkommunikáción keresztül) a social marketing szabályainak megfelelően jelennek meg, és kapnak hangsúlyt.

II.

Sajtómunka, PR tevékenység

(Buda Béla dr., Juhász Judit, Burján Antalné)

Összehangolt és folyamatos munkára van szükség ahhoz, hogy a sajtó és a tömegkommunikáció más módozatainak igénybevitelével az ágazat és az alapítvány „láttassa” magát a közvéleménnyel (kivált a mérvadó politikai- és szakközvéleménnyel).

Változtatni kell az eddigi sajtótevékenységen, amely csak az alkohol- és drogprobléma társadalmi kárait hangsúlyozta, az állami felelősségre mutatott rá, vagy egyszerűen csak józanságot hirdetett. Inkább az új tudományos eredmények kíváncsognak a hazai kommunikációs reflektorfénybe, mint pl. a prevenció és a kezelés külföldön bevált formái, az alkoholfogyasztás kontrollját szolgáló pszichológiai lehetőségek, a közösségi alkohol elleni programok, az alkohol- és drogellenes iskolai nevelési módszerek, az alkoholkutatás fejleményei. A Szenvedélybetegségek című lap révén 1993-ban kiemelt cél az orvosi és a pszichológiai közvélemény befolyásolása, ill. a pedagógusok és az önkormányzati tisztségviselők célbavétele.

A sajtómunkában új szakemberek megjelenését és új stílusok kialakulását kell elősegíteni. A műhely ezt az egész tevékenységi kört tervezi, koordinálja, segít kivitelezni, és hatásában elemzi.

A műhely rendszerében sajtótájékoztatót tart a kuratóriumi tagok bevonásával.

A sajtóval való kapcsolattartásban kiemelten azokra az újságírókra támaszkodnak, akik ügyünket elkötelezetten és folyamatosan képviselik. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet és az Országos Alkoholológiai Intézet szakmailag korrekt és aktuális anyagokat biztosít a sajtónak.

III.

A hazai ivási struktúra alakulását befolyásoló műhely (Vezető: Hajnal Albert, Levendel László, Tóth Sándor)

1. Az alapítvány célkitűzéseinek és munkamegosztásának megfelelően „A hazai italfogyasztási struktúra alakítását befolyásoló” műhely az italfogyasztási szokások teljeskörű, részletes feltárására épülő cselekvési programmal kíván hozzájárulni az alapprobléma átfogó kezeléséhez, a humanizált, alkoholizmus elleni stratégia megvalósulásához.

2. A műhely a rendelkezésre álló szekunder információk feldolgozásával átfogó elemzést készít a magyar italfogyasztási struktúráról. Feltárja az italfogyasztás és a gazdaság kapcsolatrendszerét, rámutat az egészséges struktúra kialakulását gátló tényezőkre (adózás, forgalmazás, tájékoztatás). A korábbi hazai és a jelenlegi külföldi tapasztalatok felhasználásával összehasonlító elemzést készít, amelynek alapján kiemeli az italfogyasztási szokások devianciát indukáló, gyenge pontjait.

3. Az elemzésekre építve közép- és rövid távú koncepció készül az italfogyasztási struktúra átalakítására, amely konkrét intézkedési tervben jelöli meg a feladatokat.

A műhely javaslatot tesz az italfogyasztás kívánatos átalakulását hatékonyan ösztönző, a fogyasztáslélektani és marketing aktivitásokra alapozott propaganda kialakítására.

A vizsgálatot kétfelől lehet indítani. Az italfogyasztási szokások és az italfogyasztók egészségi állapota felől. E két véglet nyilván igen sok szálon függ össze. Nehéz és hosszadalmas, de szükségtelen is lenne az egész népességre kiterjedő adatokat gyűjteni arról, hogy ma milyen korrelációk, eseti összefüggések vannak a szokások és az egészségi állapot között. Hagyatkozni lehet arra az orvosi tapasztalatra, hogy ha viszonylag sok tömény szeszestalt fogyasztanak, nagyobb az alkohol miatt megbetegedett emberek száma, mint akkor, ha a borfogyasztás lenne preferált. Emiatt célszerű a statisztikailag elfogadhatóbb italfogyasztási szokásokból kiindulni, és azt keresni, hogy milyen módon lehet elmozdítani a szokásokat a kevésbé károsító italok irányába. E témának vannak az italgártó ipar és a kereskedelem szerint vizsgálható sajátosságai, s a földművelésügyi tárca feladata lenne ezeket feltárni. Az eredmények birtokában el lehetne indítani olyan kísérleti programokat, amelyek nemcsak az italfogyasztásban adnak képet a változásokról, alapul szolgálhatnak az alkoholfogyasztók egészségi helyzetének vizsgálatához is.

IV.

Az „Egészséges életmód műhely” programja

(Levendel László, Jávor András, Kulin Sándor, Biszterszky Elemér)

Az alkoholizmus elleni küzdelem hatékonyságát évtizedek óta a preventív szemléletű intervenciók elkésztettsége fékezi leginkább. Erőnkét ezért aránytalanul nagy mértékben a már elhanyagolt, idült alkoholbetegekre kell fordítanunk.

Az életmód műhely célja, hogy az alkoholproblémás családoknak minél kedvezőbb fázisban tudjunk segítséget nyújtani. Ez nehéz feladat, mert ebben a fázisban a család még védi integritását, ellenáll minden „alkohológiai” intervenciónak, a házastársak még takargatják a feszültségeket. Ezért leginkább a veszélyeztetett gyerekekre kell figyelniük, és ez nem lehetséges a pedagógusok, az iskolaorvosok, a gyermek szakorvosi hálózat és a házi orvosi hálózat kooperációja, képzése, továbbképzése nélkül.

A másik fontos elv az életmód műhely tevékenységében az, hogy *aspecifikus* módszerekkel dolgozzunk. Tehát nem az alkoholfogyasztás elleni propagandára, hanem az egészséges életmódra, egészséges táplálkozásra, a jó szabadidős programokra, a gyermekek sportolására (úszás kiemelten), a turisztikára helyezük a hangsúlyt.

Ez nem jelenti azt, hogy ne nyújtsunk korszerű felvilágosító ismereteket az alkoholfogyasztás, a dohányzás káraitól.

V.

Alkoholproblémás családvédelmi műhely

(Gayer Gyuláné, Hajnal Albert, Vizekety Mariann)

A család-, a gyermekvédelem és az alkoholológiai megelőzés közös lehetőségei.

Három megyében (a kiválasztás elve, hogy legyen hátrányos helyzetű és fejlettebb régió is) összehívjuk a védőnőket, a helyi családsegítő központ, a gyámügy, a gyermekideggyógyozó, a TÁMASZ, a kórházi alkoholológiai osztály munkatársait, a helyi alkoholológiai intézményeket, összegyűjtjük tapasztalataikat, hogy közösen keressük a munka összehangolásának lehetőségeit, az együttműködést különféle szakértői körök között. Megismerjük, hogy milyen cselekvési teret látnak a hatékonyabb munkára, mit igényelnének mindehhez az Agapétól és másoktól.

Szakértői interjúkat készítünk arról, hogy milyen javaslatok lennének a hatékonyabb megelőzésre, a bajok gyökeresebb orvoslására.

VI.

Az „Önsegítő csoportokat, klubmozgalmat (AE, AA), egyesületeket segítő műhely”

(Vezető: Dr. Bognár Ilona)

1. Az önállóuló AE-klubmozgalom támogatása az önsegítés módszereinek átadásával, reszocializációs közösségformáló programjaik támogatása.

2. Preventív szemléleti intervenció kimunkálása a veszélyeztetett csoportok részére;

– együttműködés kezdeményezése katonaság ideje alatt a fiatalokkal foglalkozó orvosokkal, pszichológusokkal, kiképző tisztekkel a túlzott alkoholfogyasztás megelőzése érdekében.

3. Közös program kidolgozása azokkal a társaságokkal és egyesületekkel, amelyek a különösen veszélyeztetett fiatalokkal foglalkoznak (nevelőintézeti programok kialakítása, előzetes letartóztatásban lévő, illetve börtönből szabadult fiatalok segítése).

4. Területi egészségvédelmi együttműködés katalizálása.

5. A KIÁLTÁS Józan Nép mellékletében egyesületekről, prevenció programokról rendszeres tudósítás megszervezése.

VIII.

Rehabilitációs, reszocializációs műhely (munkanélküliség, hajléktalanság)

(Gayer Gyuláné, Levendel László)

A rehabilitációs, reszocializációs műhely a „Nonprofit Vállalkozásokért a Népjóléti Szférában” szakértői és kuratóriuma segítségével megvizsgálja az „Egészség” Rehabilitációs Egyesületnek és a Főnix Alapítványnak a munkanélküliség, a hajléktalanság, a reszocializáció érdekében végzett modellértékű munkáját, s abból a tapasztalatok elemzésével tájékoztatást készít, ajánlásokat tesz más szerveződések számára.

Felhasználja ehhez a modellről már rendelkezésre álló szakértői anyagokat, valamint a helyszíni információgyűjtést, a programban dolgozó szakértőkkel készített interjúk eredményeit.

IX.

A video- és fotóműhely

(Vámos Sándor, Sarkady János)

A műhely feladatköre a szenvedélybetegségek megelőzésének, gyógyításának és rehabilitációjának illusztrálása.

Feladatunknak tekintjük olyan fotók, videofilmek készítését, amelyek segítenek eligazodni, és megmutatják a lehetőséget a különböző káros szenvedélyek, betegségek elkerülésére, gyógyítására, próbálnak „visszatartatni” mutatni az életbe.

Az elkészített video- és fotófelvevételek rendszerezése és azok hasznosítása a klubmozgalom, az egyesületek és az érdeklődők számára. Egy video- és fotószakkör létrehozása és működtetése az orvosi munka segítésére, a gyógyult betegek épülésére.

Szeretnénk az ezen a területen működő klubok és mozgalmak számára országos fotópályázatot kiírni.

Célunk a meglévő eredményekből és lehetőségekből kiindulva stabil tárgyi feltételek, alapok megeremtése. Az irányokat időnként felül kell vizsgálni, ki kell alakítani a legoptimálisabb gondolatmenetet és munkastílust. Nagyon fontos, hogy munkánk a mennyiségi szempontoknak való megfelelés mellett esztétikailag és minőségileg is elfogadható legyen.

Mindehhez szükségünk van minden más műhely szakértő, segítőkész együttműködésére.

Kiadói műhely

Publikációs tevékenység

(Vezető: Dr. Buda Béla)

Négy síkon tervezzük fejlesztését:

1. *Könyvek* – részben az Alkoholológiai füzetek sorozatban, részben az Országos Alkoholológiai Intézetben megjelenő más kötetek formájában.

1993-tól a könyvkiadást külön sajtó és más tömegkommunikációs bemutatás, terjesztés fogja kísérni, a terjesztés is újfajta rendszerben történik.

2. *Szenvedélybetegségek c. lap.* Kéthavonta megjelenő folyóirat kb. 80 nyomtatott oldalon. Az addiktológia és határterületei reprezentatív hazai folyóirata lesz, tudományos fórum és továbbképzési orgánium. Lehetővé teszi az ágazat kiadványainak jobb bemutatását és értékelését. Minden szám tartalmazza mérvadó külföldi közlemények fordítását is.

3. *Network-füzetek.* Kb. 150 példányban ágazaton belüli információs fórum. Műhelymunkát tesz lehetővé, továbbképzési eszközök és viták lehetőségét nyújtja.

4. *Közlemények a szaksajtóban és az értelmiségi lapokban.* Különösen a megelőzés, az aktív egészségmegőrzés és a korai, korszerű kezelésbevitel, továbbá az állami alkohol- és drogpolitika kérdéseiben kell itt újszerűen megnyilvánulniuk a vezető szakembereknek, utalva könyvkiadásunkra és a Szenvedélybetegségek tanulmányaira. E közlemények segítségével is igyekezni kell az ágazatnak és ezen belül az alapítvány munkájának önálló arculatot adni.

Természetesen a műhelyek között is szükségszerűen kialakul az együttműködés. Ilyen pl. az alkoholproblémás családok veszélyeztetett gyerme-

keinek körében tervezett deviancia-megelőzési programunk, amely igényli a IV., V. és a VI. műhely összefogását, és éppen az ilyen interdiszciplináris programoknál van a legnagyobb szükség a szociológusok, szociálpszichológusok, gyógypedagógusok, szociális munkások és sok pedagógus szakember együttműködésére.

A deviancia-megelőzés alkoholproblémás családok veszélyeztetett gyermekei körében

Most fizetjük meg az árát annak az ideológiai eredetű tiltásnak, elhanyagolásnak, amely az ötvenes évektől kezdve a pszichológiát, a személyiséglélektant, a családszociológiát sújtotta. Ha nem publicisztikai szinten akarunk mozogni a deviancia megelőzésében, a Családvédelem (V.), az Egészséges Életmód (IV.), és az Ökumenikus (VI.) műhelyeinknek közös erőfeszítést kell tenniük a mindennapi gyakorlatban nélkülözhetetlen ismeretek közérthető megfogalmazására és elterjesztésére.

Első lépésként egy AGAPE-füzetsorozat kiadását javasoljuk.

1. A problémamegoldó (egészséges) család
2. A gyermek személyiségfejlődése, szocializációja az egészséges családban (szociális szerveződés)
3. A korai személyiségfejlődést károsító traumák, a korai személyiségfejlődés zavarai
4. A multiplex traumatizáltság szindrómája az alkoholbetegeknél
5. Az elviselhetetlenség szindrómája az alkoholbetegeknél
6. A lehetséges korrekciós mechanizmusok
7. A veszélyeztetett gyerekek neurotikus tüneteinek jelentősége a gyermekorvosi és az iskolaorvosi gyakorlatban
8. A nehezen kezelhető, a neurotikus gyerek a pedagógiai gyakorlatban
9. Dohányzás, alkohol- és kábítószerfogyasztás gyermekkorban
10. Gyermekkori devianciák

E témákra az Agape pályázatokat írhat ki, és a legjobb tanulmányokat ajánlja kiadásra az illetékes főhatóságoknál és az általuk dotált kiadóknál.

Egyelőre ahhoz nincsenek meg a feltételeink, hogy az alkoholproblémás családok veszélyeztetett gyerekei számára átfogó preventív programot indítsunk, de modellértékű preventív célú kísérletekhez igen. Elsősorban olyan budapesti kerületekben és Pest megyei (agglomerációs övezetbe tartozó) településeken jelölnénk ki ilyen modellhelyeket, ahol a TÁMASZ gondozó már hatékonyan működik.

Ilyen helyek Budapesten: a IX., X., XVIII. és a XXI. kerület, Pest megyében pedig Budakeszi, Budaörs, Dunakeszi és Vác.

Ezekon a helyeken a TÁMASZ gondozóvezetők többnyire meglévő kapcsolataikat erősítik, fejlesztik az önkormányzatok iskolaügyben illetékeseivel, az egyházi ifjúsági segítőkkal, a rendőrség gyermek- és egészségvédelmi csoportjával. Segítségükkel is bővítik ismereteiket a veszélyeztetett gyerekekről, a velük kapcsolatos problémákról.

A Budakeszi Modell által évek óta folytatott honismereti mozgalmakat

ki tudjuk terjeszteni ezekre a kijelölt TÁMASZ-körökre. Az Egészség Egyesület (Budakeszi) felajánlja e célra a tulajdonában lévő 48 személyes holland (DAF) autóbuzsát, önköltségi térítés mellett. Itt a Klub és TÁMASZ tagok 25%-os, gyermekeik 50%-os hozzájárulásban részesülhetnek a preventív alapból.

Tervünk, hogy karácsonykor, húsvétkor, gyermeknap alkalmából a veszélyeztetett gyerekek mese- és ifjúsági könyveket kapjanak ajándékba, de lehetőségeinkhez képest a deviancia megelőzésben résztvevő pedagógusok is részesülhetnek szak- és szépirodalmi könyvajándékban.

További célunk kiránduló-, turista csoportok szervezése, kulturális és sportrendezvények látogatása.

Ez a program el sem indítható a szociális munkások bekapcsolódása nélkül.

Ami az Agape Alapítvány további terveit illeti, az a legfontosabb, hogy minél szélesebb kapcsolatrendszert építsünk ki valamennyi érintett hálózattal, egyesületekkel, alapítványokkal, nemzetközi szervezetekkel, sajtóval, tömegkommunikációs szakemberekkel. Ha az Agape saját köreiben marad, csak azt érzük el, hogy egy alapítvánnyal több lesz, és az kisebb vagy nagyobb hatáskörrel működik. Nekünk nem erre van szükségünk, hanem áttörésre a társadalom nyilvánossága és aktivizálása terén. A hazai mentálhigiénés helyzet súlyossága követeli meg ezt a „becsvágyó” áttörési programot.

Az is nyilvánvaló, hogy egy ilyen nagyszabású programhoz a szellemi, szakértői erőforrásokon kívül anyagi forrásokat kell biztosítani. Az a véleményünk, hogy a mind nagyobb állami, vállalati, kereskedelmi alkoholfogyasztási jövedelmekből kell törvénybiztosította forrásokat kiharcolni. Ilyen lehetőségek:

1. az állami alkoholmonopólium jövedelméből származó bevételek parlament által meghatározott százalékát céltámogatás céljára kell elkülöníteni a Népjóléti Minisztérium költségvetésében. Ebből biztosítani lehet az alkohológiai hálózat gyógyító-megelőző tevékenységét és a rehabilitációs, reszocializációs (tercier prevenciós) szaktevékenységet.

2. A társadalombiztosítás (TB) preventív alapjából el kell különíteni az alkoholizmus prevenciójára, mégpedig az alkoholbetegek táppénz, illetve rokkantsági járulékának csökkenése, az eredményes szakellátás következtében e téren felmutatható megtakarítás arányában.

3. A helyi önkormányzatoknak az egészségmegőrzéssel, az alkoholizmus okozta egészségügyi károkkel és a családvédelmi tevékenységgel kapcsolatos többletkiadásainak a fedezésére két forrás biztosítható:

a) a helyi szeszfőzdék különadója e célra,

b) a tiltott szeszfőzdék és bögrecsárdák miatt kivetett pénzbüntetésből kapjon részesedést a helyi önkormányzat, ezáltal is érdekeltnek lesznek a mindig adócsalással járó tevékenység visszaszorításában.

4. A szőlő- és bortermelőkkel (Magyar Szőlő és Borkultúra Alapítvány), a borforgalmi vállalatokkal együttműködési szerződést kötünk a töményszeszfogyasztás visszaszorítására és a hagyományos ivási struktúra rehabilitálására. A hatékonyságtól függően szponzorálás elvárható.

5. Az Agape hatékony preventív működését biztosítaná, ha a tömény-szesz palackokra egy rejtett pszichológiai üzenetet tartalmazó 5, 10, 20 Ft-os bélyeget ragasztanának, minden megkezdett 100 Ft érték után 5 Ft értékben: „Hozzájárulásom az alkoholizmus sújtotta gyermekes családok segítéséhez” felirattal.

Fizessen elő az Esélyre!

Az Esély társadalom- és szociálpolitikai folyóirat.
Megjelenik évente hatszor.

Ára: 80 Ft.

Kapható minden nagyobb könyvesboltban
és a szerkesztőségben.

Megrendelhető:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B
Tel.: 266-9833/298

A BABILON Nyelvstúdió
ANGOL és NÉMET
nyelvtanfolyamokat indít
heti 4x3 és 3x3 órában
Pesten és Budán

Szintfelmérés németből hétfőnként,
angolból szerdánként 14–17 között.

1067 Budapest, Teréz krt. 41.
(A Béke Szálló mellett.)
Telefon: 132-4974, 135-3825

Gyekiczky Tamás

Amit tudni kell

Recenzió Laki László: Az ifjúsági munkanélküliség
és Bánfalvy Csaba – Laki László (szerk.): Alkalmazkodás
a munkanélküliséghez c. könyveiről

Vezető kormánytisztviselők, újságírók, „arra illetékes urak” panaszkodnak: „nem tudunk semmit a munkanélküliségről”. Pedig – mondják – „ha tudnánk, biztosan hatékonyabban léphetnénk fel ellene”.

Nos, az információhiány nem legyőzhetetlen fátum. Nemcsak kutatóintézetek, lezárt vagy most folyó kutatások, összehasonlító elemzések segítenek eligazodni a munkanélküliség „rejtelseiben”, hanem például az e recenzióban bemutatott könyvek is. Az írások kiindulópontja egy empirikus vizsgálat, így a valóság ismerete végképp nem hiányzik belőle. A tanulmányok ráadásul alapvető kérdéseket érintenek, így például a napjainkban egyre súlyosabbá váló ifjúsági munkanélküliséget.

Az elemzéseknek – az információhiány felől közeledve ezekhez – egyetlen fogyatékosága róható fel, nevezetesen az, hogy az adatok nagyrészt 1990–1991-ből származnak. A nyomda, a szerkesztés, a megjelenés késedelme miatt a tudományos elemző nem lehet mindig naprakész.

Az aktualitás elvesztése is csak a munkanélküliséggel érintett csoportok létszámnövekedése szempontjából jelent gondot, mivel – és e véleményében a recenzió számos azóta elkészült tanulmány megerősíti – a munkanélküliséget meghatározó társadalmi folyamatok nem nagyon változtak meg az elmúlt két év alatt. Ezért mindenképpen a szerzők javára írható, hogy a munkanélküliek kezdetben csekély száma ellenére a munkanélküliség főbb trendjeit, sajátosságait reálisan tárták fel.

Három nagyobb gondolati egységet képviselő munkát szeretnék bemutatni az olvasóknak. Először Bánfalvy Csaba és Laki László közös kötetét, amely két önálló részt tartalmaz. Bánfalvy Csaba munkájának címe: „Egyéni alkalmazkodási stratégiák a munkanélküliséghez Magyarországon”. Laki László által írt és szerkesztett rész a „Munkanélküliség Nyírbátor körzetében” címet viseli. Emellett Laki László önálló könyvét („Ifjúsági munkanélküliség”) veszem nagyító alá.

Bánfalvy Csaba következtetései az országos munkaerőpiaci szerkezetet reprezentáló minta elemzésén nyugszanak. Elméleti kiindulópontja visszanyúlik a munkanélküliség „klasszikus vizsgálati” tradícióihoz, azaz

Jahoda és Lazarsfeld marienthali vizsgálatához. A kérdésfeltevés háttére az a hipotézis, hogy a munkanélküli által kialakított életforma alapvető deprivációs helyzetet jelent.

A hipotézis minden eleme fontos. Fontos, hogy a munkanélküli egy adott életformát alakít ki mint alkalmazkodást, mint elfogadást és reakciót, másfelől, hogy – szemben a munkában állás stádiumával – a munkanélküli számára e szituáció széles társadalmi szükségletektől való megfosztást jelent(het).

Bánfalvy ezért az „alkalmazotti státusz felcserélését” elemzi mélyebben. Azokat a stratégiákat, amelyek az állásvesztésre adott lehetséges válaszokként formálódnak meg. Vajon van-e (létezhet-e) stratégia a depriváció kivédésére, lehetséges-e új (társas) kapcsolatrendszer kialakítása, működnek-e a vállalkozások, a háztartásgazdaságok a munkanélküliek esetében? Kíváncsi arra is, hogy milyen következménnyel járnak a szerepcserék, milyen terhet ró a kényszeralkalmazkodás az állását veszített emberre.

A tapasztalatok sokszínűek. Néhány olyan általános következtetést szeretnék kiemelni, melyek részben a közfelfogásnak, részben az előzetes elvárásoknak – egyebek között a Jahoda-Lazarsfeld elemzésnek – is ellentmondanak.

Az első sajátos vizsgálati eredmény az, hogy a magyarországi munkanélküliek esetében a marienthalihoz hasonló nagyfokú izoláció nem tapasztalható. Nem következett be az önértékelés összeroppanása sem. Bánfalvy mindkét tény a magyar társadalom munkaszervezeteiben kialakult (és a társadalmi rétegződéskutatók által bemutatott) *státuszinkonzisztenciával* magyarázza. A státuszinkonzisztenciák miatt – mondja – a magyar társadalom is inkonzisztensen éli meg a munkanélküliséget. Miről van szó? Arról, hogy egy csekély kereseti lehetőséggel és nehéz fizikai munkával járó, az alkotás örömétől megfosztott munkahelyet elveszteni nem nagy szerencsétlenség. Természetesen – és ezt nem szabad elfelejtenünk – e tapasztalat egy a sok közül, hűen az inkonzisztensen „megélt” munkanélküliség természetéhez.

Olvasói szempontjainkat követve fontos kiemelni a szerzőnek a munkanélküliek életformájára vonatkozó megállapításait is. Így például azt, hogy a munkanélküliség állapota „nem jelent tétlenséget”, s a nyugat-európai kutatásokkal ellentétben magasabb politikai – közéleti érdeklődést hoz magával.

A tanulmány gazdag tényanyagából, amely speciális csoportokra, fiatalokra, pályakezdőkre, nőkre stb. egyaránt vonatkozik, még két problémára hívom fel a figyelmet: a vállalkozó munkanélküliek és az „önkéntes” munkanélküliek leírására. Mindkét jelenségcsoport megítélését előítéletek tarkítják, felületes általánosítások terhelik, s politikai preferenciák fűszerezik. Bánfalvy szerint ezeket el kell felejteni. Vannak ugyanis olyan munkanélküliek, akiknek igenis sikerülhet a vállalkozás, és vannak olyan munkanélküliek, akik a munkanélküliségi helyzetet „választva” készítik elő saját kivonulásukat a munkaerőpiacról. De vannak olyan munkanél-

küliek is, akiknek nem sikerül a vállalkozás, s kivonulásuk mögött kemény kényszerek munkálkodnak.

A vállalkozást mint életstratégiát választó munkanélküliek sajátos társadalmi-szociológiai csoportot alkotnak. Nagyrészt férfiak, városban lakók, többségük az idegenforgalom által frekvenciált területeken él, szakképzetesebbek (főleg szellemi munkára szakképzettek), házasok. E kritériumok természetesen nem rigid előfeltételek, hiszen például a vállalkozni kívánók egyharmadának nincs semmilyen szakképzettsége, és a falvakban is nagy (volt) a vállalkozási kedv.

Az elemzés referenciacsoportja a tényleges vállalkozóké. Velük összehasonlítva nagy eltérés nem tapasztalható, így megállapítható, hogy a munkanélküliek közül azok akartak vállalkozóvá válni, akiknek egyébként is nagyobb volt a társadalmi esélyük arra, hogy sikerüljön is nekik. Ők körülbelül a minta 10%-át teszik ki. E csoportokon belül – kalkulál Bánfalvy – körülbelül egyharmaduknak van reális esélye arra, hogy vállalkozást indítsanak el.

E tények következménye – írja a szerző –, hogy „a munkanélküliség felszámolását vagy csökkentését a vállalkozóvá válástól csak kis mértékben várhatjuk.”

„Önkéntes munkanélkülieknek” a szerző azokat nevezi, akik „nyíltan elvetik vagy elhalasztják az ismételt elhelyezkedést mint a munkanélküliségi helyzetből való kilépés módját”. Ezen belül három alcsoportot különböztet meg: a „próbálkozókat”, a „kivárókat” és a „kivonulókat”. E három csoport között határozott szociológiai-statisztikai különbségek vannak, így például a nem és a kor megoszlásának szerkezete teljesen eltérő. Az még kevésbé okozhat meglepetést, hogy a kivárók között sok a fiatal, az azonban már figyelemre méltó, hogy arányuk a kivonulók között is jelentős. Sajnos, az már természetesnek tekinthető, hogy mindhárom csoport esetében alacsony a szakképzettségi szint, s a kivonulók 28%-ának komoly betegsége van.

Úgy gondoljuk, Bánfalvy e ponton – kicsit keverve az elemzési dimenziókat – fontos összefüggésekre bukkant. Nemcsak az előítéletek eloszlására gondolunk itt, hanem arra is, hogy a munkanélküli helyzet a különböző stratégiával, egymással ellentétes élethelyzettel, életúttal rendelkező csoportok gyűjtőmedencéjévé válhat. Ennek felderítése mindenképpen szociológiai feladat, mivel a csak a munkanélkülieket bemutató foglalkoztatási statisztikák igencsak elmoszák e különbségeket.

Ugyanakkor kiemelendő megállapítás – és ez Bánfalvy tanulmányának általános tanulsága is lehet –, hogy a munkanélküli minden külső kényszer ellenére, nem passzív, nem csupán munkaalkalmát elvesztett (hozátáphetnének: szájalmas, sajnálnivaló stb.) valaki, hanem *racionálisan kalkuláló*, a saját befektetéseit, a befektetések hozamát választó, életvezetésében komoly döntéseket hozó ember. Éppen ezért nem nagyon érthető Bánfalvy következtetéseinek indítéka akkor, amikor a megoldások között nem számol ezzel. Nem lebecsülve a társadalmi-foglalkoztatáspolitikai akciók és intézmények jelentőségét és súlyát, a magam részéről a kiútkeresés közben is figyelembe venném a munkanélküli magatartásá-

nak – stratégiájának – társadalmi konzekvenciáit. Még akkor is, ha egy részüknek esze ágában sincs visszatérni a szervezett munka világába.

Azzal azonban a recenzens is egyetért, hogy egy ilyen inkonzisztens munkanélküliség közepette, egy ennyire diffúz munkanélküli társadalom esetében „célzott programokkal igazodni kell a specifikus munkanélküli csoportok problémáihoz”. Ez akkor is így van, ha például a recenzens látóköréből most kieső, tartós munkanélküliek pszichés zavarainak kezeléséről van szó. Kicsit túllépve a szerző burkolt türelmetlenségén, a kis lépések taktikáját látom igazoltnak, a finom hálózatok kiépítésének és működésének jogosultságát – s éppen Bánfalvy elemzése győznek meg igazamról.

A Laki László által szerkesztett tanulmány egy válságövezet, Nyírbátor (és környéke) munkanélküliségéről ad kör- és körképet.

Mind a tanulmány, mind az alapjául szolgáló vizsgálat célkitűzése többszörös. Információhiány-csökkentés, politikai folyamatok elemzése, a kezelő intézményhálózat elemei között kialakuló munkamegosztás bemutatása, a szociológiai szemléletmód érvényesítése (szemben az általánosításokkal) mind-mind szerepel a célok között. Alapjában véve azonban mégis kis terület elemzése, még akkor is, ha a komplex vizsgálati igény túlnyúlik Nyírbátoron és körzetén.

A bevezető oldalakon Laki hangsúlyozza, hogy a magyar társadalom megosztott e kérdésekben, „és sem gazdaságilag, sem intézményileg, sem erkölcsileg, sem politikailag nincs felkészülve az e társadalmi jelenségekkel való együttélésre és ennek kezelésére.” A recenzens úgy véli, e vélemény valóban a kezdeti nehézségeket tükrözi vissza – ezért lett volna időszerűbb egy korábbi publikáció –, mivel ma már úgy-ahogy együttélünk a munkanélküliséggel, és elfogadottá váltak a foglalkoztatáspolitikai eszközei is. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy néhány jelenség (vagy megítélése) ne változott volna.

Minden kétséget kizáróan e körbe tartozik a tanulmány egyik alapvető aspektusává választott marginalizálódás, ami – mint ahogyan ezt a társadalomtudományi kutatások korábbi eredményeiből tudjuk – a leszakadó, elmaradott térségek esetében *komplex társadalmi-gazdasági-politikai* folyamat. A munkanélküliség, mint új elem e hátrányok között, valóban összegzi, összegyűjti, láthatóvá teszi mindazokat a társadalmi folyamatokat, melyek a marginalizálódás irányába hatnak. A tanulmány szemléletmódjával ezért a recenzens maximálisan egyetért, ám a bevezető fejezet alaposabb (és kissé rendszerezettebb) elemzéseit hiányolja.

A tanulmány korrekt és alapos tényismertetéssel kezdődik, így viszonylag pontos képet kapunk a körzet demográfiai jellemzőiről, a munkae-rőállományról és a foglalkoztatás alakulásáról. A következtetés egyértelmű: azért van munkanélküliség e térségben, mert a területen tönkrementek a vállalatok, hazajöttek, akik évekig (évtizedekig) máshol dolgoztak, beindult a mezőgazdaság válságspirálja. A regisztrált munkanélküliek aránya már a vizsgálat időpontjában 22% körül mozgott, az ellátásban nem részesülőket is beleszámítva egyes falvakban elérte az 50%-ot. A fő csoportokat a pályakezdők (a munkanélküliek 33%-a volt 35 év alatti), va-

lamint a segéd munkások és betanított (kvalifikálatlan) munkavállalók alkották. Már ekkor is kitapintható volt a munkanélküliség hosszú távú trendje, a tartós munkanélküliség általánossá válása.

Laki és szerzőtársai nem elégszenek meg a helyzet statisztikai leírásával. Megnézik, mit tesznek az önkormányzatok, a pártok, hogyan reagál az egészségügy, az iskolarendszer, miképpen működnek a munkaerőpiaci intézmények a lokális krízis elhárításában.

A mélyinterjúk tapasztalatai szerint a helyi társadalomalakítás főbb aktoraiban a nyílt munkanélküliség eléggé ellentmondásos reakciókat idézett elő. Nemcsak a szerző által már a bevezetőben említett felkészületlenségről, erőforráshiányról van itt szó, hanem az érdekek, értékek és stratégiák olyan diffúz és zavaros keveredéséről, ami könnyen sakk-matt helyzetet idézhet elő. Néhány önkormányzati vezető például szigorítana a segély feltételein, mivel a nagyarányú feketemunka miatt globálisan parazítának minősíti a munkanélkülieket. Mások ugyanakkor központi programokat, szakképzési reformot sürgetnek, hiszen világosan látják a munkanélkülivé válás társadalmi anomáliáit. Ütközik a protestáns etika – a szüntelen munkálkodás követelménye – a munkanélküliek dologtalanságának támogatásával. Folytathatnánk a sort, de nem érdemes. A dolgok lényege az a szerzői megállapítás, ami a „tisztos falusi szegénység” és a modern fogyasztói társadalom értékrendjének összeütközésében látja a konfliktusok természetét. Modernizációs konfliktusról van tehát szó – mondhatnánk –, és csak sajnálkozunk azon, hogy a szerzők végül nem tudták szisztematikus fogalmi keretekben feldolgozni az általuk tapasztaltakat.

Minden részletre itt nem térhetek ki, így pl. azokra a megállapításokra sem, amelyek bemutatják, hogy mennyire alkalmatlanok a helyi pártszervezetek a munkanélküliség társadalmi problémáinak kezelésére. Már csak azért sem, mivel a vizsgálat 1990/91-ben készült, s azóta a pártok vagy sokat tanultak, vagy mindent elfelejtettek – mindenesetre változhattak. Majdnem ugyanez áll a munkaerőpiaci intézményekre, azzal a különbséggel, hogy esetükben a Lakiék által tapasztalt tendenciák mára fölerősödtek. Azaz a munkaerőpiaci tanácsok forráskijáró és redistribútor szerepköre, a munkaügyi központok segélyhivatallá alakulása csak fokozódott az elmúlt években. Amire szeretném felhívni a figyelmet, az – talán e tanulmányegyüttes legszínvonalasabb része – az iskolarendszer és a munkanélküliség összefüggéseinek elemzése.

Túlzás nélkül állíthatom, hogy a probléma ma a magyar társadalom fejlődésének kulcskérdése. Azok a régiók ugyanis – és ilyen a tanulmányban elemzett Nyírbátor és környéke –, amelyekben hiányzik a szak tudás és a modern gazdaság működtetéséhez szükséges szellemi tőke, érdektelenek a befektetők számára. Ahol ez a helyzet nem változik, ott még jobban felerősödik a „leszakadási spirál”, ott még erősebb a tőke kivonás, még jobban lezüllik a képzési rendszer és így tovább. Nyírbátor esetében e folyamatok világosan tettenérhetőek. A munkanélküliség azonban – mondja Laki – elindít egy nyílt visszaesést is. Azok a rétegek, amelyek az elmúlt években jól vagy rosszul, de valahogy megindultak a

társadalmi integrálódás lépcsőin (például a cigány munkavállalók), most munka nélkül maradvá elvesztik nehezen megszerzett pozícióikat és esélyeiket. Főleg a gyerekek, az utódok, a kései generációk szenvedik meg e visszazuhanást. Biztos „kisegzisztencia” helyett újra a létbizonytalanság, tanulási lehetőségek helyett újra az alkalmi munka vagy maga a kifejezett munkanélküliség jut nekik osztályrészül. Az oktatási rendszer pedig ma képtelen rá, hogy korrigálja, vagy valahogyan kiegyensúlyozza a generációs visszaesést.

Melyek Nyírbátor általánosítható tapasztalatai? A már bemutatott felkészületlenség mellett a szerzők szerint a gazdasági és az állami intézmények válsága együtt jelenti a helyzet perspektívtalanságának okait. Mit jelent ez? Egyrészt azt, hogy a vállalkozások várt felvirágzása helyett a vállalatok összeomlása tapasztalható, másrészt pedig arra utal, hogy az állam szerepének a rendszerváltás utáni megerősödése irracionális és bizarr élethelyzetek sokaságát hozta létre. A „kapzsi” állam csak „kapzsi” vállalkozókat szül – legalábbis az ottani közvélemény szerint –, akik „lopnak-csalnak”. Mondják ezt a munkanélküliek is, akiket azonban sokan csak mint „dologtalanokat”, az „államtól csak sült galambot váró semmittevőket” emlegetnek. Ahol pedig ilyen légkör uralkodik, ott lehetlenné válik a korrekt partneri kapcsolat, a méltányosság, az érdekek és előnyök kölcsönös beszámítása. Magyarán: nem teremthető meg a munkanélküliség kezeléséhez szükséges konszenzus.

A tanulságok sorába tartozik az ún. spirál-effektus is. E több síkon megjelenő zuhanás érinti az első gazdaság nyomán összeomló második gazdaságot, és visszarendeződést okoz a társadalmi-gazdasági viszonyokban (nem politikai, hanem modernizációs visszarendeződésről szólnak a szerzők, melynek lényege, hogy *naturális termékcsere* nyomul be a pénz és piac intézményeinek helyére). Így munkanélküli szubkultúrák alakulnak ki, s ezek könnyen különféle devianciák forrásává válhatnak. A társadalom pedig (néhány önkormányzathoz hasonlóan) előkelő idegenként néz a munkanélküliekre. Nem éppen szívet melengető következtetések ezek, még akkor sem, ha érvényüket rontja az a rejtett feltételezés, hogy a társadalom passzív marad. Igaz, a kezelés és az ellenszer megtalálása nem könnyű, ám a szerzőknek még a beavatkozás alacsony hatásfokával számolva is a „ha – akkor” hipotézis jegyében kellett volna megfogalmazniuk következtetéseiket. Kasszandrai jóslatok ezek, reméljük, nem valósulnak meg.

A munkanélküliség másik területét elemzi Laki László az „Ifjúsági munkanélküliség” c. könyvében. A kutatás témában és időpontban is szorosán követte a nyírbátori felmérést, jöllehet a kérdőíves felvétel 1991 őszén Somogy, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékre terjedt ki. A kutatás célja a harminc éven aluli munkanélküliek helyzetének feltárása volt, így kifejezetten e két megye ifjúsági rétegproblémájának analizésére vállalkozott.

A téma aktualitását nemcsak a fiatal munkanélküliek számának gyarapodása okozza. A másik ok egy általános szociológiai tapasztalat, amely szerint az iskolapadból frissen kikerülő munkavállaló eleve hátrányban

van a munkaerőpiacon. Erre Laki okkal hívja fel a figyelmet. E két jelenséget összevonva arról ír, hogy a magas munkanélküliség esetében a fiatal munkavállalók elhelyezkedési esélyei még gyorsabban romlanak.

Az esélyek egyenlőtlenségén a fiatalok önmaguktól nem tudnak változtatni. Kevés a saját erő egy társadalmi helyzet feloldásához, de a fiatal munkavállalók elhelyezkedési kudarcukat hajlamosak személyes kudarcként is megélni. A diploma megszerzését azonnal követő átképzés meg erősítheti bennük a haszontalanság érzését, ráadásul az átképző tanfolyamok után sincs semmi garancia arra, hogy elhelyezkedési esélyeik javuljanak.

A fiatal munkanélküliek esetében tehát komplex, pszichológiai, társadalmi, gazdasági jelenségek együtteséről van szó. Laki érdeme, hogy erre nyomatékosan felhívja a figyelmet. Utal azonban arra is, hogy a magyarországi demográfiai helyzet trendjei még jobban megzavarják a munkaerőpiaci előrejelzéseket, még inkább kiélezik a fiatalok elhelyezkedési konfliktusait. Nagy létszámú korosztályokról van szó, amelyeknek munkájára, felkészültségére, szakmai tudására a kilencvenes évek végére – mivel számos területen munkaerőhiányt jósolnak a prognózisok – nagy szükség lenne. Ezért „...tenni kellene valamit e korosztályokért, mivel kiábrándult, csalódott és céltalan emberekkel nem lehet olyan nagy léptékű társadalmi programokat megvalósítani, mint amilyen a piacgazdaságra való áttérés, annak gyors és hatékony kifejlesztése, és olyan politikai programokat sem, mint a demokratikus intézmények kiépítése és a működtetésükhöz szükséges készségek tömeges kialakítása.”

A könyv a fiatal munkanélküliek csoportját tagolt, heterogén korcsoportnak tekinti. A fő különbséget Laki a táblaelemzések minden lépésében szem előtt tartja, s a választóvonalat a pályakezdők és a gyakorlottak, a nem-pályakezdők között húzza meg. Az iskolakapun kilépő, de a munkaerőpiacon elhelyezkedni nem tudó fiatal a szerző szerint célszerű elkülöníteni azoktól a harminc év alatti munkanélküliektől, akik ezelőtt már dolgoztak.

E két csoport szociális pozíciója, családi státusza, életútja, munkaerőpiaci lehetőségei között fontos eltéréseket fedezhetünk fel. A nem-pályakezdő fiatal munkanélküliek többsége házas, legtöbbször már kisgyereke is van, az iskolapadból kikerült fiatal munkanélküli pedig – amint ezt Bánfalvy elemzéseiben is láttuk – esetleg halogathatja a munkába állását, s erősebb szülői anyagi háttérrel ezt sikerrel meg is teheti. Laki differenciálása tehát telitalálat, különösen akkor, ha a két csoport munkanélkülisége elleni fellépés lehetőségeit is figyelembe vesszük.

Nyilvánvaló, hogy a fiatal, az iskolapadból éppen csak kilépett munkanélküli esetében a foglalkoztatáspolitikai eszközei, pl. az átképzés is elégtelenek, sőt bevetésük gazdaságilag irracionális. Erre találunk bizonyítékot az itt bemutatott tanulmányokban. Az ilyen eszközök felhasználásához ugyanis foglalkoztatáspolitikai forrásokat kell elvonni, az oktatási rendszer korrekciójára. A megoldás kulcsa tehát itt és ebben az esetben is az oktatási rendszer teljes körű reformja.

Másként áll a dolog a nem-pályakezdő munkanélküli fiatalokkal. Szá-

mukra a speciális programok, a céltámogatások, a jogi garanciák kínálhatnak valamilyen esélyt a kiútra, természetesen csak akkor, ha erős és színvonalas át- és továbbképzési rendszer működik.

Mi jellemzi a fiatal munkanélkülieket e két vizsgált megyében? A regisztrált munkanélküliek közül mindkét megyében 21%-ot alkotnak, jóllehet jelentős csoportok, melyek tagjainak a törvény nem biztosít munkanélküli járadékot, regisztrálva sincsenek. Ezek többnyire alacsony iskolai végzettségűek, szakképzetlen pályakezdők. E korosztály csoportja nem jelent meg a könyv alapjául szolgáló mintában sem. Kár. Hiányukat talán más kutatások eredményeinek felhasználásával lehetett volna pótolni.

A fiatal munkanélküliek – így, vagy ezért (?) – legnagyobb része szakképzett. 42%-a szakmunkásképzőt, 10–14%-a szakközépiskolát vagy technikumot, 1–2%-a egyetemet vagy főiskolát végzett, és csak 11–12%-ának van gimnáziumi érettségije. A statisztikai nehézségek ellenére a minta kb. 6–7%-a alacsony iskolai végzettségű, vagy (és) funkcionális analfabéta.

A könyv tábláinak felhasználásával ismét egy előítéletet lehet eloszlatni, nevezetesen a gimnáziumi érettségivel, illetve magával a gimnáziummal szemben támasztott ellenérzéseket. A nagy baj ugyanis, mint kiderül, a szakmunkásképzőkkel van, s a könyv által bemutatott tények maximálisan igazolják a szakképzési rendszer reformjának elodázhatatlanságát. Ezért nem értek egyet Laki következtetéseivel akkor, amikor a szerző a munkanélküliség szakmafüggetlenségét állapítja meg. Már csak azért sem, mivel a későbbi oldalakon a szakmastruktúra bemutatásával maga a szerző bizonyítja, hogy a fiatal munkanélküliek a klasszikus szocialista gazdaság slágerszakmaiban szereztek bizonyítványt.

Az elemzés teljes eredménylistáját természetesen nem tudjuk, és nem is akarjuk bemutatni. Csak néhány olyan megállapításra utalunk még, amelyek újdonságukkal fellazíthatják a szociális demagógiára hajlamos közvélemény munkanélküliségről alkotott képének kövületeit.

Az egyik ilyen következtetés a fiatal munkanélküliek anyagi helyzetének elemzéséből adódik. A lakás, a családi jövedelemszerkezet stb. bemutatása azt sugallja, hogy a lakbérhátralékok, a törlesztési és a fizetési nehézségek ellenére a fiatal munkanélküliek nem szegények, indokolatlan tehát differenciálás nélkül összemosni a munkanélküliséget és a szegénységet – írja Laki. Természetesen a pályakezdők–nem-pályakezdők rétegződés módosít valamit e képen, az önálló háztartással, családdal rendelkező fiatal munkanélküliek körülményei ugyanis rosszabbak, de a klasszikus, a szó szociológiai értelmében vett szegénységről esetükben sem beszélhetünk. Ennek oka – ahogyan a könyv elemzése is megerősít – a még mindig létező, működő nagycsalád, illetve a jelentékeny szülői segítség. Laki ugyanakkor nem tagadja, hogy bizonyos munkanélküli háztartások esetében kemény megélhetési gondokkal találkozhatunk – „klasszikus szegénységgel” –, de (szerencsére) ebből nem általánosít.

A másik meghökkentő következtetés nyomait már a nyírbátori elemzésben is megtaláljuk: az informális gazdaságnak jelentős az aránya e

(nagy)családok jövedelmében. Igaz, a gazdasági válság megroppantotta a második gazdaságot, ám ennek ellenére a munkanélküliség miatt kieső jövedelmüket a család tagjai számos esetben az itt-ott végzett munkájuk bevételeivel (hozadékaival, hasznaival) igyekeznek pótolni. A kieső bér- és munkajövedelem pótlásában a különböző segélyek, juttatások nagy szerepet játszanak, de a leglényegesebb kompenzációs forrás mégis az informális gazdaság. Jóllehet a háztáji szerepe, súlya is felértékelődött, mégsem versenyezhet ezek fontosságával.

A következmények súlyosak. Egyfelől ismét megjelenik a függőség az állami redistribúciótól, ami politikai és gazdasági értelemben hihetetlen veszélyeket rejt magában. Másfelől tartóssá válhat a formális gazdaságból való kilépés. E munkanélküli háztartások tehát *nem a piac és az állam kettős regulációjában, hanem az állam és az informális gazdaság senki-földjén helyezkednek el.*

Harmadszor a háztartások termelésének természetes jellegét említenénk meg. A családok csaknem kizárólag saját szükségletre termelnek, csupán egy-két termék kivétel ez alól, pl. a szabolcsi alma. A helyzet következményeként a munkanélküli háztartások *nagy része intakt marad a piactól.* Különösen az marad, ha gazdaságukat a pénz és a szaktudás hiányában még egy kicsit sem tudják fejleszteni, elmozdítani a korszerű mezőgazdaság viszonyai felé.

Végezetül szeretnék visszatérni a recenzió egyéb helyén, az ugyancsak Laki tanulmánykötetével kapcsolatban említett marginalizáció kérdésköréhez. Ami ott térségi problémaként szerepelt, az a fiatal munkanélküliek esetében mint e csoport sorskérdése merül fel. A fiatal munkanélküliek gyerekeiről van szó, az ő iskoláztatási lehetőségeikről, felemelkedésükről vagy lesüllyedésükről. A könyv tényanyaga ma az utóbbi folyamat valószínűségét támasztja alá, és ez nem ad okot az optimizmusra. Ezért is lenne jó egy megismételt vizsgálat, egy kicsit szélesebb (a családtagokra, gyerekekre jobban figyelő) kérdésfelvetéssel, rájuk koncentrááló elemzéssel ugyanitt, ugyanezekkel az emberekkel.

A recenzens összefoglaló véleménye tartalmazhat még dicséretet, például a finomelemzésekről és a differenciált statisztikák újdonságerejű üzenetéről, a fiatal munkanélküliek pályájának bemutatásáról; és elmarasztalást is, például a fiatal munkanélküliségről írott könyvben a kérdés elméleti és szakirodalmi feldolgozásának hiányáról, vagy a megoldásért kiáltó szó helyett a megoldások módjainak valamilyen körvonalazásáról. A recenzens ezt nem teszi. Inkább ajánlja a könyveket mindazoknak, akik érdeklődnek e témák iránt, és akiknek van még idejük, energiájuk, racionális éthoszuk e problémák befogadására. Ráolvasással ugyanis nem megyünk semmire. Inkább olyan elemzések tömege kell, mint az itt bemutatott három tanulmány.

A MOTIVÁCIÓ

Mozgássérülteket Segítő

Alapítvány tevékenységéről

A Motiváció Alapítvány a fogyatékos emberek társadalmi beilleszkedésének segítségét tűzte ki célul.

Az alapítvány bírósági bejegyzése 1991 májusában történt, de aktív működését 1992 tavaszán kezdte meg.

Elsőként egy információs-tanácsadó irodát hozott létre.

A Segítőszolgálati Iroda

Feladata egy széles körű információs adatbanki rendszer működtetése, melynek segítségével az irodához forduló fogyatékos embereknek pontos, naprakész tájékoztatás adható a mindennapok során felmerülő problémáik megoldásához. Az elmúlt egy évben több százan fordultak segítségért, tanácsért, információért Alapítványunkhoz levélben, telefonon vagy személyesen. A rendelkezésünkre álló adatokból a legtöbb esetben azonnali választ tudtunk adni. Abban az esetben, ha további intézkedésre volt szükség, levélben vagy telefonon adtuk meg a választ a lehető legrövidebb időn belül.

A legtöbb érdeklődő munkalehetőséget keresett, és sokan kértek jogi tanácsot. Érdeklődtek üdülési lehetőségekről, gyógyászati segédeszközök beszerzéséről és ezek javítási címeiről, tanúlással kapcsolatos felvilágosítást kértek, vagy különböző kapcsolódó szervezetek felől érdeklődtek.

Az egy év alatt szerzett gyakorlati tapasztalatokból kiindulva az alapítvány működése az alábbi feladatokkal bővült:

- Speciális Munkaközvetítő Iroda
- Nyitott Város Kalauz Akció
- Közhasznú Információs Kézikönyv
- Személyi Segítőszolgálat

A felsorolt tevékenységek mindegyike jelen pillanatban az országban egyedülálló kezdeményezés.

Speciális Munkaközvetítő Iroda

A komplex munkaközvetítés elvén működik. Magában foglalja a munkavállaló részére a képesség- és a pályaaalkalmassági vizsgálatokat, a munkavállalásra felkészítő tréninget, a munkáltatónak a megfelelő tájékoztatást és a kiközvetítés után a pályakísérést. Ezeket a feladatokat különböző szakemberek bevonásával és szakmai szervezetekkel együttműködve oldjuk meg.

A Munkaközvetítő Iroda 1993 márciusában kezdte meg működését, az eltelt idő óta száznál többen jelentkeztek munkára vagy képzésre, közülük már tíznél több embert sikerült elhelyezni. Május közepén lezajlott az első felkészítő tréning, melyen tíz ember vett részt.

Az eltelt rövid idő ellenére több vállalat kereste meg az irodát, munkalehetőséget ajánl-

va. Jelenleg három munkáltatóval folynak előrehaladott tárgyalások, melynek eredményeként újabb emberek számára adódik munkalehetőség.

A munkavállalók és a munkáltatók megfelelő felkészítése, a különböző képzések kiválasztása fontos része a munkaközvetítésnek, de a munkábaállás és a munkavégzés elképzelhetetlen a megfelelően kialakított környezet nélkül. Az akadálymentes, épített környezet hiánya számtalan esetben befolyásolja a fogyatékos embert abban, hogy számára a képességeinek megfelelő képzést vagy munkát választhasson. A közlekedésre alkalmatlan utak és járművek, az akadályokkal teli épületek nagymértékben beszűkítik a fogyatékos emberek választási lehetőségeit.

Budapest megismerése érdekében megalakult

a „Nyitott Város Kalauz Akciócsoport,

amelynek tagjai a különböző fogyatékoságban szenvedő emberek, segítők és fogyatékos gyermekeket nevelő szülők. Az alapítvány munkatársai a szervezői és koordinátori feladatokat vállalták fel.

A környezeti szükségletek figyelembevételével az akciócsoport összeállított egy felmérő adatlapot. Ennek segítségével felméri Budapest kerületeit, azon belül a köz- és egyéb intézményeket, főbb útvonalakat. A felmérést több 4 fős csoporttal valósítják meg, melynek tagjai vak, siket és mozgássérült emberek és a téma iránt elkötelezett segítők.

A felmérés többféle haszonnal jár:

- hiteles és pontos adatokkal rendelkezünk általa a fővárosról,
- ajánlás és segédlet készíthető a különböző főhatóságok felé a helyzet javítására,
- kül- és belföldi turisták számára egy „Városkalauz” állítható össze, a fogyatékos által bejárható építményekről,
- munkalehetőséget biztosít fogyatékos embereknek, fogyatékos gyermeket nevelő szülőknek.

A „Városkalauz” kívül még egy kiadvány összeállításán dolgozunk. A készülő kézikönyv minden olyan szervezet számára hasznos lesz, amely a szociális szolgáltatásban tevékenykedik.

A Közhasznú Információs Kézikönyv

Tartalmazza a jelenleg érvényben lévő összes ellátási rendszert a társadalombiztosítás, a szociálpolitika és az egészségügy területén. Az összeállításban a hivatkozott jogszabályok és a témához kapcsolódó intézmények címlistája is megtalálható.

A fogyatékos ember annál könnyebben tud a társadalomba beilleszkedni, minél önállóbb életet él. Számos esetben ez csak egy másik ember segítségével valósítható meg.

A Személyi Segítőszolgálat

bevezetése ezt a célt szolgálja. A segítő által a fogyatékos alkalmassá válik a teljes értékű életre. Egészséges társaihoz hasonlóan képes lesz tanulni, dolgozni, ügyeit önállóan intézni. A segítő feladata, hogy abban nyújtson segítséget, amit a fogyatékos ember önerejéből nem tud ellátni.

A szolgálat lényege, hogy a segítő és a segített között egy szerződéses viszony jöjjön létre, mely tartalmazza mindazokat a feladatokat, amelyekre a fogyatékos igényt tart, és a segítő vállalja annak elvégzését. A házigondozás kiegészítéseként, személyre szabott tevékenységként működik.

Alapítványunk kísérleti programként, modellértékűen kívánja a Személyi Segítőszolgálatot megvalósítani. A kísérletbe 25 fogyatékos embert és 20 segítőt vonunk be fő- és részmunkaidőben.

A programban számos szakember és szakirányú szervezet vesz részt. A megvalósítás helyszíne az V. kerület.

A kísérletről az alábbi eredmények várhatók:

- olyan módszertan, amely a szociális alapellátásban alkalmazható választékbővítésként,
- olyan gazdasági elemzés, mely számszerűleg is bizonyítja a szolgálat hasznosságát,

– olyan képzési tematika és tanterv készítés, amely egyéb szociális képzésekbe is beépíthető.

A programban résztvevő segítők a szociális szférában elhelyezkedni kívánók, munkanélküliek és polgári szolgálatot teljesítők közül választjuk ki.

Alapítványunknál jelenleg 14 mozgássérült ember dolgozik, a tevékenységünkől adódó feladatokat látják el. Ezek egyebek között:

- ügyviteli,
- tanácsadói,
- könyvelői,
- számítógépes,
- fordítói munkák.

Ahhoz, hogy munkatársaink mindennapos munkába járása biztosítva legyen, egy mikrobusz és egy személygépkocsi is az alapítvány rendelkezésére áll. Ezt a feladatot két polgári szolgálatos és egy főfoglalkozású alkalmazott segítségével oldjuk meg.

A mikrobusz rendelkezésére áll mindazoknak a mozgássérülteknek is, akik egyéb közlekedési eszközt nem képesek igénybe venni.

Szerteágazó feladataink megvalósítását az alábbi pénzügyi források biztosították:

– a Segítőszolgálati Iroda beindítását és működését az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság Egészségügyi Kuratóriumának és a Soros Alapítvány „HELP TO HELP” pályázati – támogatása;

– a Speciális Munkaközvetítő Irodáét a Munkaügyi Minisztérium Foglalkoztatási Alapítványának pályázati díja;

– a Közhasznú Információs Kézikönyv összeállítását, kiadását és terjesztését a NYEDŐ Módszertani Osztály, a Magyarországi Önkormányzatokért Alapítvány, valamint a Központi Ifjúsági Alap pályázati díjai;

– a Személyi Segítőszolgálat kísérleti programját a Fővárosi Önkormányzat támogatja. A Nyitott Városkalauz felmérését, összeállítását a Budapest Bank Budapestért Alapítvány, a Soros Alapítvány pályázati díja és több kerületi önkormányzat támogatása;

– a mikrobusz vásárlását a Fővárosi Önkormányzat és a Porsche Hungária támogatása, működését pedig a Colonia Biztosító és a BKV támogatása tette lehetővé.

Ahhoz, hogy mindezen feladatokat megvalósíthassuk, nagymértékben hozzájárul mindazon célvállalatoknak a segítsége, amelyek munkatársainkat alkalmazzák.

Ezenkívül meg kell említeni, hogy különböző szervezetek tárgyi adományai tették lehetővé, hogy megfelelő színvonalú munkát végezhessünk.

Az eddig elnyert pályázati pénzek által csak rövid távú működésünk biztosítható.

Ahhoz, hogy a fenti célokat távlataiban is meg tudjuk valósítani, további anyagi támogatásra van szükség.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Gerhard Bäcker – szociológus,
WSI Düsseldorf

Maria K. Goddard – szociológus,
University of York

Gyekiczky Tamás – szociológus,
MTA Politikatudományi Intézet

Horváth Zsuzsa – szociológus,
MTA Szociológiai Intézet

Jelenczki István – szellemi szabadfoglalkozású

Levendel László – főorvos.
az Országos Alkohológiai Intézet igazgatója

Danny Pieters – jogász, egyetemi tanár
Katholieke Universiteit Leuven

Johannes Steffen – szociológus,
Bréma
